

Temelín v kontextu obytné krajiny

J. Těšitel, D. Kušová, M. Bartoš: *Temelín in the Context of Habitable Landscape. Život. Prostr.*, Vol. 42, No. 2, p. 85 – 88, 2008.

The nuclear power plant of Temelín can be considered as a feature having caused substantial change in rural landscape of South Bohemia. The paper focuses on a collective interpretation of this change, more specifically it discusses attitudes of local people to the nuclear power plant, as they have varied during the ten-year period 1993-2003. Based on the data from two sociological surveys, it is possible to state that in general local community adapted itself to some extent to a given situation. The fear from nuclear power plant that dominated in 1993 has been transformed into the feeling of subconscious disquiet in 2003, triggered by „visual aggressiveness“ of its cooling towers. At present, the above mentioned aggressiveness has been moderated by two factors. The power plant has gradually began to be perceived as a „normal“ part of South Bohemia landscape.

Termín *obytná krajina* zavedl do české odborné literatury architekt Ladislav Žák (1947). V duchu urbanistické tradice ji definoval jako přírodní prostor určený nebo utvářený k obývání. Krajina je v této interpretaci považována za široce pojaté lidské obydlí. S odvoláním na Norberga-Schulze (1994) ji potom můžeme chápat i v existenciálním smyslu: *Člověk bydlí, pokud se může orientovat ve svém prostředí a identifikovat se s ním, či krátce řečeno, jestliže zakouší své prostředí jako významuplné.*

Jednou z podmínek obytnosti krajiny je pocit bezpečí, jistoty a psychické pohody, které člověku určitý typ krajiny či krajinné konfigurace dává. Obytná krajina může být v tomto smyslu chápána jako synonymum domova. Jak píše např. Librová (1988), naši zemědělství předkové si postavili svá sídla tam, kde bylo nejen dost vody, rostlinstva, zvěře, úrodné půdy, ale kde také usoudili, či více méně instinktivně pocítili, že jsou chráněni před nepohodou živlů a útoky divokých zvířat. Zde si vybudovali svůj domov. Důvěrně známé místo, na něž si postupně zvykli, spolehlivě se v něm orientovali. Cítili se v něm dobře, aniž si to uvědomovali. Zážitek domova v krajině je biologiko-fylogeneticky, psychologicky a sociálně podmíněn. Vytvořili se jednou, představuje ve výbavě člověka zpravidla stabilní, často celoživotní strukturu. Patří k životním jistotám, k nimž se člověk dynamického moderního života vrací, ať v realitě, nebo v představách a vzpomínkách. Změny v krajině jsou pak

vnímány a hodnoceny tímto prizmatem. Předkládaný článek se zaměřuje na kolektivní interpretaci změny, kterou vyvolala výstavba a následný provoz Jaderné elektrárny Temelín v rurální krajině jižních Čech.

Modelové území a použité metody

Výstavba Jaderné elektrárny Temelín byla zahájena v polovině 80. let minulého století. V malebné jihočeské krajině představuje průmyslový celek, který svojí velikostí přesahuje vše, co zde bylo dosud postaveno (obr. 1 a 2). Krajina, ve které se začalo stavět, byla tradiční zemědělskou krajinou na rozhraní tří okresů, ležící mimo hlavní dopravní tepny. Měla všechny atributy marginálního území včetně rurálního a konzervativního charakteru místní populace. V této krajině pak elektrárna, jednak svými rozměry, ale i faktem, že její výstavba i provoz byly založeny na *know-how*, které zde nebylo běžně k dispozici, představovala „cizorodý prvek“, který se stal generátorem místní sociální dynamiky. Existence jaderné elektrárny ovlivňuje místní populaci zejména tím, že ji na jedné straně nutí přivyknout si na život v určitém riziku, na druhé straně však představuje přímý či nepřímý rozvojový impulz (Vaishar, 1999).

V rámci tohoto kontextu se soustředíme na vizuální hodnocení elektrárny a změn, které v tomto hodnocení nastaly během deseti let. Pro porovnání byly

1. Jihočeská krajina bez Jaderné elektrárny Temelín. Fotomontáž: M. Bartoš

2. Jihočeská krajina s Jadernou elektrárnou Temelín (2005). Foto: M. Bartoš

vybrány výsledky dvou sociologických průzkumů, které v Jihočeském kraji proběhly s desetiletým odstupem. První proběhl v rámci projektu *Proměny jižních Čech 1992 – 1993*. Projekt mapoval kvalitu života jihočeské populace v bouřlivém období počátku sociálně-ekonomické transformace a problematika vzta-

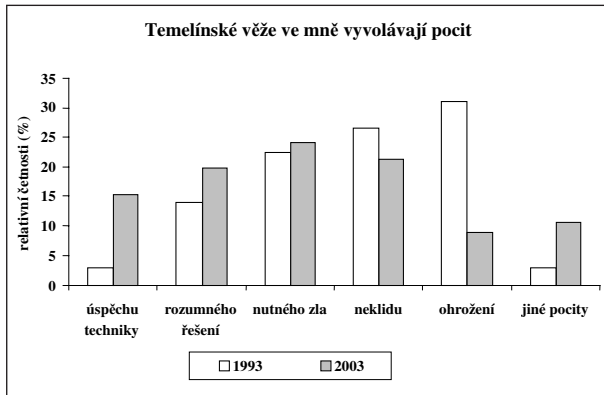
ponentů. Převahu měli muži. Jako argumenty pro svůj postoj uváděli důvody zohledňující omezenost zdrojů uhlí, ropy, plynu a potřebu energie, úzce spojené s tezí pomoci emisemi postiženému severu. Pocit úspěchu techniky byl velmi okrajový (3 %). Jen velmi málo obyvatel považovalo jadernou energii za eko-

hu místní populace k Jaderné elektrárně Temelín byla jen jednou z mnoha tehdy řešených otázek. Průzkum se uskutečnil formou dotazníkového šetření, kterým bylo náhodně osloveno 500 respondentů. Druhý průzkum probíhal v letech 2002 – 2004 v rámci projektu *Sociálně-ekologické a psychologické dopady Jaderné elektrárny Temelín na obyvatelstvo*, který byl aktivitou naplňující článek 12 Annexu mezinárodní dohody z r. 1993 byl primárně zaměřen na zkoumání změn v kvalitě života obyvatel žijících v okolí elektrárny. K tomuto účelu byl mimo jiné použit kvótní dotazníkový výzkum, kterým bylo osloveno 1 100 respondentů – představitelů dospělé populace jižních Čech.

Výsledky analýzy dotazníkových šetření

Jak r. 1993, tak r. 2003 odpovídali respondenti na stejnou otázku, zjišťující, jaké pocity v nich vyvolává pohled na věže temelínské elektrárny. Odpovědi na ni se v jednotlivých obdobích lišily, jak je patrné z obr. 3.

V r. 1993 se začínaly objevovat temelínské věže nad obzorem a dosud abstraktně vnímaný problém dostával konkrétní podobu. Patrně to byla nedůvěra v bezpečnost jaderné elektrárny a příklad Černobyli, co způsobilo, že většina lidí spojovala elektrárnu s pocity ohrožení (31 %) nebo neklidu (26 %). Prožívaly je více ženy, mladší generace, zejména mezi 25 – 36 léty a respondenti s nižším vzděláním. Za rozumné řešení Temelín považovalo 14 %, za nutné zlo 22 % dotázaných. Tyto postoje korelovaly s vyšším věkem res-

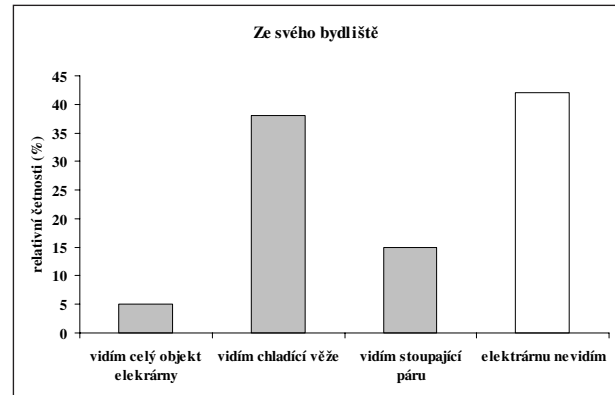

3. Vnímání Jaderné elektrárny Temelín jihočeskou populací (1993, 2003)

nomicky výhodnou, či dokonce lacinou, ačkoliv tímto směrem bylo všeobecně vyvinuto vysoké přesvědčovací úsilí (Kopáček a kol., 1993).

V r. 2003 symbolizovaly temelínské věže především nutné zlo (v 24 % případů, většinou u mužské části populace) a evokovaly pocit neklidu (21 %, spíše u žen). Za rozumné řešení považovalo Temelín již 20 % a za úspěch techniky dokonce 15 % dotázaných (mladí muži). Pocitem ohrožení, který r. 1993 dominoval, trpělo o deset let později jen 9 % dotázaných (ženy s malými dětmi). Kategorie „jiné pocity“ získala 11 % hlasů. Tato souhrnná kategorie zahrnovala pocity „bezmoci, zbytečnosti a stísněnosti“ (5 %), „megalomanství, zvěle a mohutnosti“ (4 %), „narušení krajiny“ (2 %), „kouzelné továrny na mraky“ a názor „vůbec nic ve mně temelínské věže nevyvolávají“. Souhrnně by se dalo říct, že r. 1993 u Jihočechů převládal pocit ohrožení, o deset let později spíše pocit nutného zla. V r. 2003 je dále zajímavé vybalancování kategorií „neklid“ a „rozumné řešení“. Významný je zároveň pětinasobný nárůst hodnocení elektrárny jako úspěchu techniky.

Otázkou ale zůstává, jak interpretovat zjištěné rozdíly? Jedním z důvodů pro posun v v hodnocení může být i fakt, že r. 2003 už byli lidé konfrontováni s realitou fungování jaderné elektrárny, deset let předtím byla pouhou prognostickou vizí. Pro místní obyvatele znamenala jaderná elektrárna hlavně život v riziku, který si dobrovolně nezvolili. Chápali ji jako něco vnuceného shora. Snaha o zastavení výstavby vyšla naprázdno. Jejich strategií se stala snaha o získání kompenzací rizika ekonomickými výhodami. Zvýhodněná cena elektrické energie pro obyvatelstvo v okolí elektrárny byla od samého začátku používána jako argument zastánců výstavby v diskuzi

4. Viditelnost Jaderné elektrárny Temelín z místa bydliště (2003)

o „ekonomické výhodnosti přítomnosti elektrárny v regionu“. Zůstalo však jen u slibů. Pro ekonomicky uvažující Jihočechy to mohl být i jeden z důvodů, proč v racionální rovině nastal posun od vnímání elektrárny jako rozumného řešení k jejímu vnímání jako nutného zla, se kterým jim nezbyvá, než se smířit, případně se z celého procesu poučit. Například se naučili, jak bojovat za svá občanská práva a postoje. Proti plánovanému úložišti jaderného odpadu začínají hned svolávat občanská sdružení, lobbují, shánějí pomoc na krajském úřadě atd.

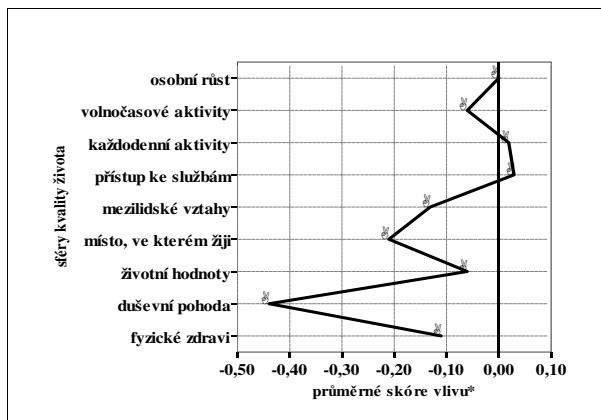
Kromě úvah o ekonomické výhodnosti či nevýhodnosti elektrárny si však pozornost zaslouží i diskuze o těch oblastech kvality života, kde racionální kalkulace ztrácí absolutní prioritu – o oblastech pocitů a duševní pohody obyvatel regionu. Zde mají své místo argumenty, jako například pocit strachu, ohrožení, nebo naopak, pocit pohody a bezpečí, argumenty ekonomicky nezdůvodnitelné, nicméně stejně legitimní při hodnocení kvality života. Posuzujeme-li vývoj vztahu místních obyvatel k jaderné elektrárně z tohoto hlediska, můžeme konstatovat, že pocit přímého ohrožení elektrárnou se výrazně zmírnil. Přetrvával však zřejmě v latentní formě – transformoval se do pocitu podvědomého neklidu. Pocit neklidu byl patrně aktivován tím, že lidé elektrárnu, nebo alespoň její chladič věže či páru z nich vystupující na oblohu, měli stále na očích. Z obr. 4 vyplývá, že ji nějakým způsobem mělo na očích cca 60 % Jihočechů. Elektrárna zasáhla do rázu krajiny, protože je tu „velmi viditelná“. Díky tomu mohlo docházet u místní populace k „haló efektu“, zkratka „za vše může Temelín“. Pro ilustraci lze uvést i několik autentických výroků samotných respondentů: „Lidi od toho neujeďou, je to vidět odevšad; jakmile to lidi uvidí, uvědomí si,

že je tu jaderná elektrárna,“ nebo „Jakmile se postavily věže, nastal problém, jde z nich pára; oblaka jsou krásná, když jsou na obloze, když ale jdou od země, je to něco divného. Kolikrát to vypadalo i jako jaderný hřib.“

Výzkum v r. 2003 operoval s termínem „kvalita života“, pod kterým jsme rozuměli stav tělesné, duševní a sociální pohody v duchu tzv. teorie SWB – *Subjective Well-Being* (Massam, 2002). Empiricky jsme zjišťovali, nakolik Jaderná elektrárna Temelín ovlivňovala subjektivní spokojenost dotčených obyvatel s jednotlivými aspekty kvality života. Podle mínění respondentů jaderná elektrárna nijak podstatně jednotlivé sféry kvality jejich života neovlivňovala (obr. 5). Hodnocení oscilovalo většinou kolem nuly, k výraznějšímu vychýlení záporným směrem došlo jen v případě dimenze duševní pohody (Těšitel a kol., 2005). Méně výrazně bylo hodnoceno ovlivnění místa bydliště. Toto hodnocení souvisí se zmíněným vizuálním znečištěním (u části populace i s nuceným vysídlením).

Zdá se, že po deseti letech vykazovala místní populace relativně vysokou míru adaptace na danou situaci. Obyvatelé jižních Čech se více méně smířili s existencí jaderné elektrárny. Pocit ohrožení transformovali do pocitu neklidu. Z uvedených parametrů kvality života byl částečně narušen pocit jejich duševní pohody. Spouštěcím mechanismem pocitu neklidu byla „vizuální agresivita“ chladících věží. V této souvislosti nelze nezpomenout slova Ladislava Žáka (1947): „Ani nejbohatší vzrostlá zeleň a nejdůkladnější zub času někdy nestačí zakrýt bezuzdnou stavební náruživost našeho věku.“ Přiřazování významů je přitom založeno na individuální nebo kolektivní interpretaci krajiny či jejich jednotlivých částí. To je, pochopitelně, relativní, protože každá společnost vnímá své prostředí ve specifickém kulturně-sociálním kontextu, který je daný dobovou atmosférou a dobovými myšlenkovými proudy (např. Komárek, 2000). Ve srovnání s r. 2003 se dobový kontext změnil. Dnes, v r. 2008, se zmíněná agresivita chladících věží do značné míry otupuje. Ovlivňují to, zdá se, především dva faktory. Jednak si lidé na elektrárnu (i díky jejímu dosud bezpečnému provozu) postupně přivykli do té míry, že se pro ně stala „normální součástí“ obrazu jihočeské krajiny, jednak jim současný trend evropské „renaissance jaderné energetiky“ umožňuje racionalizovat pocit smíření se s jadernou elektrárnou a její faktické přijetí.

Údaje použité v této práci byly získány v rámci studie *Sociálně-ekologické a psychologické dopady Jaderné elek-*

5. Vliv Jaderné elektrárny Temelín na jednotlivé sféry kvality života (2003)

* Skóre mohlo nabývat hodnot -1, 0, 1

trárny Temelín na obyvatelstvo, finančně podpořené MŠMT, a dále pak v rámci výzkumného záměru Ústavu systémové biologie a ekologie AV ČR, v. v. i. – AV OZ 60870520.

Literatura

- Komárek, S.: Příroda a kultura. Vesmír, 2000, s. 180.
 Kopáček, J., Kušová, D., Těšitel, J.: Proměny jižních Čech 1992 – 1993 (třetí zpráva o stavu jihočeské společnosti). Jihočeské listy, 1993, 8. březen, s. 4.
 Librová, H.: Láska ke krajině? Brno: Blok, 1988, 165 s.
 Massam, B. H.: Quality of Life: Public Planning and Private Living. Progress in Planning 58, 2002, p. 141 – 227.
 Norberg-Schulz, CH.: Genius loci. Praha: Odeon, 1994, 220 s.
 Těšitel, J., Kušová, D., Bartoš, M.: Temelin Power Plant as Unusual Landscape Feature. Ekologia (Bratislava), Vol. 24, Suppl. 1, 2005, p. 139 – 149.
 Vaishar, A.: Vývoj názorové hladiny obyvatelstva a prognóza sociálního rozvoje v oblasti vlivu energetické soustavy Dukovany – Dalešice. In: Hanus V. (ed.): O vlivu provozu jaderných elektráren na životní prostředí. Praha: Česká nukleární společnost a Česká vědeckotechnická společnost, 1999, s. 19 – 30.
 Žák, L.: Obytná krajina. Praha: S. V. U. Mánes – Svoboda, 1947, 136 s.

Ing. Jan Těšitel, CSc., jante@usbe.cas.cz
 PhDr. Drahomíra Kušová, draku@usbe.cas.cz
 Ing. Michael Bartoš, CSc., michlba@usbe.cas.cz
 Ústav systémové biologie a ekologie Akademie věd České republiky, v. v. i., Na Sádkách 7, 370 05 České Budějovice